

Pomen Grmičeve socialne misli in delovanja

Peter Kovačič Peršin*

Potrijeno – Accepted: 14. 9. 2023 | Objavljeno – Published: 30. 11. 2023

1.02 Pregledni znanstveni članek
UDK 929Grmič V.:27

Peter Kovačič Peršin: Pomen Grmičeve socialne misli in delovanja. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 94=59(2023), 2–3, str. 77–98

Grmič se je odzival na družbena in še posebej na socialna vprašanja v skladu z naukom 2. vatikanskega koncila in socialne doktrine Cerkve. Zato so očitki o njegovi politizaciji neupravičeni in razgaljajo le moralno vprašljivost in zavračanje cerkvenega nauka njegovih kritikov.

Izhajal je iz teologije zemeljskih stvarnosti, ki naroča, da je dolžnost kristjanov ostvarjati družbene razmere po načelu evangeljske pravičnosti. Kristjanova drža ni umik iz sveta, pač pa delo za dobro človeka tudi za ceno žrtve. Kristjan mora sprejeti avtonomnost sveta kot danost, ki zahteva njegovo prilagoditev. Dialog in sodelovanje sta nujni vrline še posebej pri sodelovanju z ljudmi drugačnih nazorov. Kristjan mora stati v prvih vrstah pri reševanju aktualnih družbenih, še posebej socialnih problemov, ki jih prinašajo neoliberalni kapitalizem, ekološka kriza in globalizacija. Zato je Grmič vodil dialog tako s socialistično družbo kot pozneje s kapitalizmom in ideologijo globalizma. Do konca življenja je ostal branik krščanskih vrednot in človekovega dostojanstva. V tem je njegovo vseživljenjsko sporočilo in vzpodbuda za današnje slovenske kristjane.

Ključne besede: socialni nauk 2. vatikanskega koncila, deklerikalizacija Cerkve, socialna pravičnost, solidarnost kot etika za 21. stoletje, dialog, socializem, neoliberalni kapitalizem, svetovni mir.

* Peter Kovačič Peršin, teolog, slavist in pisatelj ter urednik revije 2000.

1.02 Review article
UDC 929Grmič V.:27

Peter Kovačič Peršin: The importance of the social thinking and actions of Grmič. Review for History and Ethnography, Maribor 94=59(2023), 2–3, pp. 77–98

Grmič responded to societal and especially social issues in accordance with the teaching of the Second Vatican Council and the Church's social doctrine. Therefore, the accusations of his politicisation are unjustified and only expose the moral questionability and rejection of the Church doctrine of his critics.

He referred to the theology of earthly realities, which instructs that it is the duty of Christians to shape social conditions according to the principle of gospel justice. As a Christian, one must not withdraw from the world but rather work for the betterment of humanity, even if it comes at a cost. It is important to accept the autonomy of the world and adapt accordingly. Dialog and cooperation are key virtues, especially when dealing with people who hold different views. A Christian should be at the forefront of addressing current societal issues, particularly those brought about by neoliberal capitalism, the ecological crisis, and globalization. Grmič believed in dialogue with both socialist society and capitalism, and later with the ideology of globalism. Throughout his life, he remained a defender of Christian values and human dignity. This is his lifelong message and encouragement to Slovenian Christians today.

Keywords: social doctrine of the Second Vatican Council, declericalisation of the Church, social justice, solidarity as an ethic for the 21st century, dialogue, socialism, neoliberal capitalism, world peace.

»Težnja po dialogu, ki ga navdihuje ljubezen do resnice, ne izključuje, kar se nas tiče, prav nikogar: ne tistih, ki gojijo velike človeške vrednote, njihovega Začetnika pa ne priznavajo, ne tistih, ki nasprotujejo Cerkvi in jo na različne načine preganjajo.« (CS 92, 5)

»V istem duhu enako priporočamo sodelovanje z vsemi, ki verujejo v Boga, da se pospeši socialna pravičnost, mir in svoboda; da, celo s tistimi, ki sicer ne priznavajo Stvarnika sveta, vendar cenijo človeške vrednote ter pošteno iščejo pravico.« (IM 65)

Ta navodila 2. vatikanskega koncila in Škofovske sinode 1971 so bila temeljno poslanstvo škofovske službe škofa Vekoslava Grmiča. Papež Pavel VI. ga je imenoval za škofa prav z namenom, da pospeši dialog med Cerkvijo in socialističnimi oblastmi v Sloveniji in Jugoslaviji. Oba koncilna papeža Janez XXIII in Pavel VI. sta postavila v ospredje svojega pontifikata ne le prenovno Cerkve pač pa tudi dialog s svetom, še posebej z zahodnim svetom, ki ga je proces sekularizacije odtujeval od krščanstva, in pa s socialističnimi režimi, da bi se omehčal njihov odnos do kristjanov in da bi se ublažile medblokovske sovražnosti. To je treba poudariti, ker Grmičevega javnega, predvsem družbeno angažiranega delovanja ni mogoče pravilno in pravično presojati brez upoštevanja tega dejstva.

Vekoslav Grmič je bil pravi človek za to nalogo. Izhajal je iz skromne kmečke družine in se je šolal ob hudem pomanjkanju. Ta leta je imenoval prvo šolo življenja, v kateri je dozorel njegov socialni čut. Zavest, da je nujno urediti družbo po načelu socialne pravičnosti, na sožitju in strpnosti, ker sta temelj miru, je izoblikoval v gimnazijskih letih in med vojno, ko je bil kot dijak po maturi mobiliziran v nemško vojsko. Po vrnitvi iz vojske so ga zaposlili kot aktivista za agrarno reformo. Nasilna izgradnja socialistične družbene ureditve ga je hitro streznila. Že jeseni istega leta se je vpisal na študij teologije v Ljubljani, ker je uvidel, da kot duhovnik lahko za ljudi največ naredi, saj je vojna pustila ne le gmotno razdejanje, pač pa tudi moralno razsulo v ljudeh. Kot študent teologije je ob profesorjih Stanku Cajnkarju, Antonu Trstenjaku, Janezu Janžekoviču, rojakih iz Prlekije, ki so imeli izostren socialni čut, trdno narodno zavest in sodobne teološke poglede, zorel v kritičnega teologa in socialno čutečega duhovnika. Prvo duhovniško službo je opravljal na Vranskem. A zaradi prepovedi Udbe prve mesece ni smel opravljati kaplanske službe. Spoznal je, da mora duhovnik kljub nasprotovanju voditi dialog z oblastjo, ker le to vodi k sodelovanju v družbi in k sožitju. Ob pastoralnem delu je nadaljeval s študijem in leta 1961 doktoriral na teološki fakulteti z aktualno antropološko temo *Teološke vsebine strahu v eksistencializmu*. Eksistencialistična filozofija je v tistem času oblikovala zavest evropskega človeka in je segla tudi k nam. V naslednjih dveh desetletjih je predstavljala intelektualno kritiko ideološkega totalitarizma in komunistične ideologije. Kot dušni pastir se je zavzeto posvečal katezezi mladine, zavedajoč se, da bo prihodnost krojil mladi rod. Zaradi sodobnih teoloških pogledov je postal znan v Cerkvi in družbi. Posvečal se je predvsem novim tokovom teologije in razvil lastno teologijo zemeljskih realnosti. Ta nova smer je iskala odgovore na idejna, družbena in socialna vprašanja sodobnega sveta in tako pripravljala pot 2. vatikanskemu koncilu, ki še danes predstavlja ključni dogodek sodobnega odpiranja Cerkve svetu in prihodnosti.

Ob študiju sodobne teologije je izoblikoval temeljna vprašanja, ki mučijo današnjega kristjana in Cerkev. Postala so gibalno njegove teološke misli: Ali imamo kristjani sploh še pravi odnos do zemeljskih stvarnosti? Kaj nam pomeni socialna pravičnost, pravični družbeni red, od česar je odvisna prihodnost človeštva? Ali lahko da svetobežna vera, ki vidi poplačilo v nebesih, ustrezne odgovore na krute razmere v svetu, na krivice, ki dnevno tarejo malega človeka? Mar ni prav dolžnost kristjanov, da oblikujejo svet po načelu evangeljske pravičnosti? Ne beg iz sveta, pač pa delo v svetu in za svet. Tako veleva eno temeljnih načel krščanske vere, ki pravi: Vera brez del je mrtva. Ta vprašanja so določila izrazito antropološko naravnost njegove teologije. Zavedal se je, da se temeljni problem našega sveta ne suče okrog vprašanja o Bogu, pač pa okrog vprašanja o človeku, njegovega bivanjskega smisla, njegovega mesta in

poslanstva v svetu. Na človeka je gledal vedno v kontekstu njegove vpetosti v konkretno življenjsko položajnost. Zato mu je bil vsak, tudi sekularizirani svet avtentično torišče za človekovo odrešitjsko avanturo. Tuje mu je bilo odklonilno ali celo sovražno razpoloženje do sodobnega sveta in s tem do sodobne slovenske sekularizirane družbene stvarnosti, tako socialistične kot pozneje liberalistične, česar ni zmogel večinski konservativni del slovenskega katolištva. Tudi zato je izstopal in bil deležen nerazumevanja. Avtonomnost sveta mu je konkretno pomenila ne le dejstva, da je svetna družba avtonomna v razmerju do Cerkve, pač pa predvsem, da je človek kot konkretna oseba avtonomno bitje v vsem svojem delovanju in presojanju. Zato je tako poudarjal, da je človekova vest najvišji kriterij etičnega ravnanja, in ne različni moralni kodeksi. V tem smislu je poglobljena naloga sodobnega kristjana, da iskreno sodeluje z ljudmi vseh prepričanj, da s kulturo dialoga gradi družbo sožitja in s socialno zavestjo in delovanjem družbo socialne pravičnosti.

Tu velja izpostaviti še eno lastnost Grmičeve teološke misli, to je njegova ostra kritičnost do ustaljene cerkvene prakse in okostenele doktrine, še posebej do avtoritarnosti v Cerkvi in do pojavov klerikalizma v slovenskem katolištvu. Njegovo razlaganje krščanskih resnic se je z leti vse bolj osvobajalo doktrinarnih okvirov in dobivalo povsem pastoralne poudarke. Ker je globoko dojel znanstvena in duhovna obzorja sodobnega človeka, je odklanjal vsako avtoritarnost v Cerkvi, tudi ko je šlo za vprašanje konciliarnosti ali za problem ženskega duhovništva. Kritično ostrino do znotrajcerkvene strukturiranosti, ki mu je nakopala veliko neprijaznosti in očitkov, da je do cerkvenih struktur krivičen, a blag do t. i. nasprotnikov Cerkve, so mu narekovale same razmere v slovenskem katolicizmu. Ta ostaja še danes pretežno ujet v paradigme preteklosti, to je: v nenehno obnavljanje ideološkega boja in ohranjanje tradicionalnega slovenskega katoliškega integriteta. Ta drža izvira iz neposluha za družbeno stvarnost in iz prepričanja o večvrednosti vernika, še bolj duhovnika in s tem iz netolerantnosti.

Značilno za njegovo teološko misel je dejstvo, da se je vedno odzival na konkretne družbene probleme. V njegovi teološki misli se tako ne kaže le vpliv sočasne katoliške družbeno angažirane teologije, kar razkriva Grmiča kot sodobnega, svetovnim teološkim tokovom odprtega misleca, pač pa se odraža tudi njegov življenjski angažma, njegovo sočasno odzivanje na aktualne družbene razmere na Slovenskem. Tako je Grmičeva teološka misel tudi odraz slovenskega družbenega dogajanja zadnjih desetletij 20. stoletja in tranzicije. Kot taka kaže, kako in koliko je teološko odzivanje na družbeno dogajanje aktualno in koristno. Njegova teološka misel ostaja do kraja prizemljena ne le po svoji življenjskosti, pač pa tudi po svoji vpetosti v zgodovino. Po tem je postal tudi mednarodno prepoznan teolog in človek dialoga, kar je bilo odločujoče dejstvo, da ga je papež Pavel VI. imenoval za škofa.

Grmič je postal škof v času, ko je katoliška Cerkev začela pod papežem Pavlom VI. intenziven dialog s socialističnimi in komunističnimi strankami po zahodni Evropi, posebej še v Italiji, in hkrati tudi dialog z vladami socialističnih držav. Za dialog s temi državami, med katerimi je imela prednost prav Jugoslavija zaradi svoje samoupravne različice socializma in neuvrščenosti, je bil zadolžen dunajski kardinal Franz König. Pavel VI. je s tem dialogom želel vzpodbuditi zgodovinski proces pomiritve med dvema vodilnima ideološko in vojaško nasprotujočima si blokoma. Posebno skrb je seveda posvečal dialogu med katoliško vodilno stranko Krščansko demokracijo Italije in Komunistično partijo Italije, ki je imela mednarodni ugled in s tem vpliv v socialističnem svetu, Italija kot država pa vse večjo veljavo v svetu. Upal je, da se bo s tem začel dialog in sodelovanje tudi med liberalnim kapitalizmom zahodne družbe in socialističnim eksperimentom Vzhoda. Sodelovanje naj bi končalo oboroževalno tekmo, kar bi zagotovilo svetovni mir in socialno stabilnost sveta, saj bi vodilne države lahko preusmerile finančna sredstva v izboljšanje socialnega položaja revnih držav in množic delavstva na Zahodu in Vzhodu. Za uresničitev tega projekta sta bili torej ključni državi Italija, kjer je komunistična partija postajala vse močnejši dejavnik, in Jugoslavija, ki je z uvajanjem samoupravnega socializma postala nosilka reform socialističnega sveta.

V Jugoslaviji je že leta 1968 z imenovanjem Vekoslava Grmiča za pomožnega škofa v Mariboru demonstriral svojo pripravljenost za dialog s socialistično družbo, in sicer v bazi, ne le na diplomatski ravni, kjer je že potekal. Grmič je bil izbran za to nalogo zaradi svoje koncilske usmerjenosti in pripravljenosti za dialog ter tudi zato, ker je prihajal iz mariborske škofije, ki edina v Jugoslaviji ni bila obremenjena s sodelovanjem z nacifašističnim okupatorjem. Bil je pravi človek, da v Sloveniji in posledično Jugoslaviji vzpodbudi dialog med katoliško Cerkvijo in komunističnimi oblastmi. Grmič je že kot teolog in profesor na Teološki fakulteti razvijal ploden dialog s sekularizirajočo se družbo, ki je doživljala dramo ateizacije. Poslanstvo škofa pa je v konkretnih razmerah razumel kot angažma »kristjanov za socializem«, kar ga je približalo k temu pokoncilskemu gibanju. Razumel je torej izzive časa in dojel, da je neposreden dialog Cerkve s svetom ena ključnih nalog teologije. Pri dialogu z oblastmi namreč ni šlo le za vprašanje verske svobode in omogočanja pastoralnega delovanja Cerkve; šlo je za novo družbeno paradigmo sožitja različnih nazorov v okviru samoupravne družbene ureditve. Seveda so bili premiki počasni pač glede na različna družbena okolja v tedanji državi. Odpori do novega umeščanja Cerkve in vernih v družbo so bili na obeh straneh, pri politiki in pri cerkvenih ljudeh. To dejstvo je močno določalo Grmičev položaj v Cerkvi in družbi. Njegovo pastoralno delovanje, tudi maše za padle partizane, in družbena angažiranost sta postajala vse bolj spolitizirano dejstvo še posebej po smrti papeža Pavla VI.

Pavel VI. je dialog med katoličani in komunisti v Italiji podprl do te mere, da je odobral osnove vlade narodne enotnosti, ki bi jo oblikovali stranki krščanskih demokratov in komunistov. S tem naj bi se začela vsaj v zahodni Evropi razvijati politika sožitja. Podprl je predsednika KD Alda Mora, da skupaj z generalnim sekretarjem KP Enricom Berlinguerjem sestavi skupno vlado. S tem zgodovinskim sporazumom je upal, bi se lahko začela zgodovinska pomiritev in sodelovanje med blokoma razdeljene Evrope in sveta. Temu pa sta nasprotovali tako ameriška kot sovjetska vlada, zato je bil Moro na poti v parlament, kjer bi sklenili sporazum o skupni vladi, ugrabljen in maja 1978 umorjen. Dejanje je izvršila organizacija »Rdeče brigade«, za njo pa je stala CIA in verjetno tudi KGB. Z umorom Alda Mora je bil načrt politike dialoga pokopan. Združene države Amerike so neovirano nadaljevale z utrjevanjem projekta prve velesile sveta. Umor Alda Mora je povzročil tudi smrt Pavla VI., ki je preminil avgusta 1978. Z izvolitvijo poljskega kardinala Karola Jozefa Wojtyła za papeža Janeza Pavla II. oktobra 1978 pa se je politika Vatikana do socialističnih držav in socializma obrnila v drugo smer. Istega leta je umrl tudi škof Držečnik in odprlo se je vprašanje njegovega naslednika.

Janez Pavel II. ni bil naklonjen imenovanju Grmiča za ordinarija, vendar ga je pred odločitvijo poklical na pogovor. Tu je Grmič vztrajal, da je dialog z nasprotnikom edina pot k trajnemu sožitju. Posebno odločno je vztrajal pri svojih stališčih glede usode Jugoslavije, ker se je zavedal, da bi nasilen razpad države povzročil medetnično vojno in posledično tudi krvav razpad socialističnega bloka. Zavedal se je, da bo s tem izgubil možnost, da postane ordinarij mariborske škofije in s tem vpliv na razmere v slovenski katoliški cerkvi.¹ Dal je torej prednost moralni drži in je dostojanstveno sprejel svojo odstavitev. Kljub temu je njegov položaj v slovenski Cerkvi postal nevzdržen. Izključili so ga iz škofovske konference in ga odstavili kot predsednika Mohorjeve družbe², ki se je prav pod njegovim vodstvom razvila v pomembno vseslovensko založbo. Pa tudi partijska oblast ga je odrinila.³ Predvsem so po njegovi odstavitvi njegovo delovanje izkrivljali in ga krivično označili za »rdečega škofa«. To dejstvo pač razkriva slovenski kler, da ni in še vedno ne razume zgodovinskih premikov in tako ohranja mentaliteto integrističnega

¹ Papež Janez Pavel II. se je spričo vojne v Jugoslaviji Grmiču ob njegovem jubileju v voščilnem pismu opravičil, ker takrat ni razumel njegovih opozoril.

² Izrinjanje Grmiča je bilo brutalno in zakulisno. Še posebej ga je prizadelo, da so mu onemogočili še naprej razvijati Mohorjevo družbo. Po Stresovem navodilu je na seji odbora družbe zahteval njegovo odstranitev novopečeni odbornik Peterle, ki je bil imenovan na to funkcijo prav z namenom, da namesto klerikov izvrši nečeden posel.

³ V tistem času sem ob nekem pogovoru s predsednikom SZDL Ribičičem protestiral, naj ga politika ne izrablja za svoje maneuvre, ker sicer Grmič ne bo postal mariborski ordinarij. Ribičič mi je odgovoril, da imajo »oni« druge cilje in jih Grmič ne zanima.

katolicizma. Zato je čas, da končno osvetlimo Grmičev lik pravično in ga umestimo v domače in svetovne civilizacijske politične razmere in premike. Nedvomno je, da je današnja evropska vojna tudi posledica neuspelega zgodovinskega sporazuma med ideologijama in politikama obeh blokov. Njen izid pa je nepredvidljiv. Predvidljivo je le dejstvo, da se nobena vojna ne more končati ob mentaliteti, da je vojna pogoj družbene stabilnosti sveta. Pokonciljska politika katoliške Cerkve je pač neuspešno načrtovala svetovni mir.

V času tranzicije je Grmič odločno zagovarjal stališče, da Cerkev ne more uspešno oznanjati evangelija, če se odpove temeljni drži lastnega socialnega nauka, ki zahteva, da je skrb za socialno pravičnost neodtujljiva evangeliju. To je bilo potrebno še posebej v procesu restavracije neoliberalnega kapitalizma, ki je potekal hkrati s družbeno tranzicijo. Ta zvestoba koncilskim smernicam ga je dodatno potisnila na rob cerkvenega življenja v času, ko je odločujoč del slovenske duhovščine izgubil moralno orientacijo in predvsem s svojim delovanjem podprl uveljavljanje neoliberalnega kapitalizma in s tem socialno razslojevanje prebivalstva. Tudi v tem pogledu je Grmič pokazal svojo odgovornost za malega človeka, svojo pokončnost in zvestobo evangeljskim načelom družbene pravičnosti. Z njegovim umikom v zasebnost se je žal na Slovenskem začela erozija koncilskih reform in postopna vzpostavitev predvojnega katoliškega integriteta, ki se je spet utrdil v času slovenske tranzicije. Če ocenjujemo njegovo delovanje in misel iz teh izhodišč, moramo priznati, da se pomen in teža izrednih osebnosti pokaže šele sčasoma, ko njihove ideje nagovarjajo iščoče ljudi tudi še po desetletjih, ko so umolknili. Zato so Grmičeve zamisli in dejanja, predvsem njegova drža, aktualni še danes in njegov episkopat dobiva vse večji pomen.

ČLOVEK DIALOGA

Cerkev je po koncilu poudarjala, da je dialog potreba in značilnost našega časa. To je bilo izhodišče Grmičeve pripravljenosti na dialog z družbo tako v času socializma kot tudi kapitalistične tranzicije. Pastoralna konstitucija o Cerkvi v sedanjem svetu poudarja, da teološko načelo za dialog izhaja iz osnov krščanske vere: »Ker je Bog Oče počelo in cilj nas vseh, smo vsi poklicani k temu, da bi si bili bratje.« (CS 92,5) Zato naroča: »Pri vseh je treba torej spodbujati voljo za sodelovanje pri skupnih prizadevanjih. ... Po pravici moramo misliti, da je bodoča usoda človeštva položena v roke tistih, ki bodo znali prihodnjim rodovom posredovati nagibe za življenje in upanje.« (CS 31, 3)

Grmič je iz svojih izkušenj prišel do načel, kaj je osnova uspešnega dialoga: Najprej pripravljenost brez predsodkov poslušati drugega in ga poskušati razumeti iz njegovih izhodišč. Nato pa iskati skupne poglede in načrtovati

skupno delovanje za jasno določene in skupne cilje. Odprt dialog je seveda mogoče voditi le v demokratični družbi, ki je utemeljena na pluralizmu in zahtevi, da je treba iskati in udejanjati to, kar nas združuje. Zato je prizadevanje za demokratične standarde v različnih družbenih sistemih nujna pot, saj ustvarja pogoje za uspešen dialog. Dialog zahteva sporazumevanje, ki se ne zadovolji s površnimi kompromisi. To zahteva zrele in dobromisleče sogovornike. Avtoritarni voditelji in režimi niso sposobni za dialog. Taka je bila žal tudi prevladujoča drža predkoncilske večine v Cerkvi. Zato je koncil tako odločno naglašal pomen dialoga, da bi oblikovali družbo prihodnosti svobodnega človeka. Grmič je kot veliko oviro za dialog videl ne le v ideološki slepoti, pač pa tudi v strahu pred spremembami lastnega mišljenja in ustaljenega reda. Cilj dialoga je vedno in povsod sprememba na bolje, sicer je pogovarjanje le krinka za ohranitev obstoječega stanja. Brez dialoga demokratična družba, ki je nujno pluralna, ni možna. Človek, ki ni sposoben tveganja in spreminjanja, ni zrel za dialog in tudi ne bo gradil demokracije. Taka so bila Grmičeva stališča glede dialoga.

Kot kristjan in teolog pa je poudarjal, da je osnova za dialog ljubezen, ki zahteva spoštovanje sočloveka do te mere, da smo ga pripravljene sprejemati tudi v njegovi drugačnosti. To od nas zahteva kritičen pogled na lastna prepričanja in skromnost, torej zavest, da smo tudi mi omejeni v spoznavanju. Ko je razmišljal o teh vprašanjih, se je opiral na navodilo Konstitucije o Cerkvi v sedanjem svetu: »Spoštovanje in ljubezen se morata raztezati tudi na tiste, ki v družbenih, političnih ali tudi v verskih zadevah drugače mislijo in ravnaajo kot mi. Čim globlje namreč jih bomo človekoljubno in dobrohotno razumeli v njihovem mišljenju, tem laže bomo začeli z njimi razgovor.« (CS 28,1) Samo na tem stališču je mogoče voditi iskren in k uspehu usmerjen dialog. Da bi bili tega sposobni, moramo razviti nov etos sožitja, ki bo gradil novo družbeno življenje, zasnovano na miru in sodelovanju med ljudmi in narodi. Pri tem vprašanju pa se je Grmič naslonil tudi na stališče koncila glede prihodnosti krščanske vere v spremenjenih družbenih razmerah in ob nazorskem pluralizmu: »... te spremembe pa s svoje strani spet vplivajo na samega človeka, na njegove individualne in kolektivne sodbe in želje, na način njegovega mišljenja in delovanja tako v odnosu do stvari kakor tudi v odnosu do ljudi. Tako moremo govoriti kar o resnični družbeni in kulturni preobrazbi, kar ima svoj namen tudi v religioznem življenju.« (CS 4, 2) Koncil s tem opozarja, da je za prihodnost sveta družbena in kulturna preobrazba nujna. Ta pa je v notranji soodvisnosti od načina religioznega življenja. Nova družbena paradigma, ki bo zasnovana na novemu etosu soodgovornosti in sožitja, zahteva tudi novo religiozno prakso.

Grmičeva tako imenovana socialistična teologija in pozneje kritika neoliberalne kapitalistične globalizacije izhaja iz teh spoznanj. Zato mora kristjan,

je poudarjal, videti v družbenih spremembah priložnost, da najde v luči krščanskega nauka pravi odgovor na izzive časa.

GRMIČEV ODNOS DO SOCIALIZMA

Prva značilnost Grmičevega odnosa do socialistične ureditve se odraža v samoumevnem spoštovanju avtonomije svetne družbe. Zato mu je bila tuja vsaka oblika klerikalizma, ki je latentno tlel v slovenski Cerkvi in se razkril v času tranzicije. Ta njegova drža je bila povsem v skladu na naukom 2. vatikanskega koncila, ki je postavil jasno razmejitev med pristojnostmi države in Cerkve. »Državna skupnost in Cerkev sta na lastnem področju druga od druge neodvisni in avtonomni. Vendar služita obe, čeprav različni po svojem poslanstvu, osebnostni in družbeni poklicanosti istemu človeku. To službo bosta opravljali tem učinkoviteje v prid vsem, čim bolj zdravo bo njuno sodelovanje; pri tem bosta upoštevali krajevne in časovne okoliščine.« (CS 76,3) Ta razmejitev dejansko odpravlja vsako obliko katoliškega integrizma. Izhajajoč iz tega dejstva, je bil Grmičev odnos do socialistične družbe odprt, spoštljiv, a tudi suveren.

Njegovo stališče kot teologa je bilo tu jasno: »Socialistična teologija nika- kor ne skuša nastopati kot nesporna učiteljica, temveč hoče le v duhu dialoga govoriti o problemih, s katerimi se srečuje veren človek v socialistični družbi in ki izzivajo njegovo vernost, še posebej če bi se hotel obnašati, kot da se nič ni spremenilo, kot da ne bi prišlo do sprememb, o katerih govori 2. vatikanski cerkveni zbor: »Človeštvo stoji danes v novem obdobju svoje zgodovine. Temu obdobju dajejo pečat globoke in nagle spremembe, ki polagoma zajemajo ves svet /.../ te spremembe pa s svoje strani spet vplivajo na samega človeka, na njegove individualne in kolektivne sodbe in želje, na način njegovega mišljenja in delovanja tako v odnosu do stvari kakor tudi v odnosu do ljudi.« (CS 4, 2) Socialistična teologija se zato dobro zaveda, da se mora od socializma tudi učiti, ker Božji duh ne pozna meja svojega delovanja, ampak deluje večkrat tudi tam, kjer bi najmanj pričakovali. Zato vidi »bistvo socialistične teologije v odgovoru na vprašanje, kako naj v socialistični družbi živimo kot kristjani in katere re- snice krščanskega, evangelijskega oznanila nas morajo posebej voditi v našem vsakdanjem življenju in pri našem vsakdanjem delu. Gre tedaj za soočenje krščanstva s socializmom, in sicer s tistim socializmom, ki sloni na marksiz- mu in na osnovnih Marxovih spoznanjih...« (Grmič, Reher, v tisku, 109) Cilj teologije je torej v premostitvi prepada med krščanstvom in marksizmom. Pri tem mora teologe voditi Kristusov odnos do revnih in zatiranih. Papež Janez Pavel II. je zapisal: »Socialno oznanilo evangelija ne sme biti za Cerkev kakor neka teorija, temveč predvsem podlaga in motivacija za dejavnost.« (OS 5, 7)

Temeljna načela cerkvenega socialnega nauka so bila vodilo Grmičevega dialoga s socializmom. Predvsem velja poudariti novo razumevanje dela, ki ga naglaša koncil in koncilski papeži. Ta načela izhajajo iz socialistične ekonomske teorije in so tisti vidik, ki je narekoval sodelovanje kristjanov s komunisti pri graditvi socialno pravičnejše družbe. Koncilski papeži so poudarili predvsem pomen in vrednoto dela v odnosu do kapitala: »Človeško delo je po vrednosti nad kapitalom.« S tem načelom ni priznana pravica delavca le do poštenega plačila, pač pa tudi njegovo dostojanstvo človeka, da lahko z lastnim delom skrbi zase in za svojo družino. Z delom si delavec zagotavlja tudi svoboden položaj v družbi. Zato človek ne sme biti le orodje za dobiček...« Koncil je torej poudaril, da je »... človeško delo bistveni ključ celotnega socialnega vprašanja, če hočemo gledati nanj zares s stališča človekovega blagra.« (ČD 3, 2)

Grmič pa je v svojem odnosu do socializma izhajal tudi iz teorije in prakse slovenskega krščanskega socializma, zato je iskal pri slovenskem marksističnem socializmu stične točke družbenega angažiranja za socialno urejeno družbo in za ohranjanje družbenega miru, za katero si moramo prizadevati tudi kristjani iz svoje vere. Tudi tu se je lahko oprl na stališče Cerkev: »Danes kristjane privlačijo socialistični nauki in različne oblike socializma. ... Med različnimi vrstami in izrazi socializma – npr. plemenito iskanje pravičnejšega družbenega reda... – je treba znati razločevati, da se v različnih okoliščinah najde pravilna odločitev. ... Ta bistrovidnost bo kristjanom omogočila spoznanje, kako daleč se smejo s sodelovanjem vključiti v ta načrt, da bodo ostale ohranjene vrednote, ki zagotavljajo vsestranski in popolni razvoj človeka, posebno svoboda, zavest dolžnosti in možnost za duhovno življenje.« (OO, 31) Koncil je tu postavil jasno stališče: »Čeprav Cerkev ateizem povsem odklanja, vendar odkritosrčno izjavlja, da morajo vsi ljudje, verni in neverni, sodelovati pri graditvi tega sveta, v katerem skupno živijo. To pa se gotovo ne more uresničevati brez odkritosrčnega in razumnega pogovora.« (CS 21, 6) Prav v luči teh navodil je pri sodelovanju s komunisti vedno zagovarjal enakopraven dialog, ki izhaja iz medsebojnega spoštovanja in priznavanja avtonomnosti. Tu je Grmič poudarjal, da je socializem etični projekt za nov družbeno gospodarski red, ki gradi na načelu solidarnosti med ljudmi in narodi ter na spoštovanju človeka kot osebe. Torej ni izvirno ideološki projekt komunističnega gibanja. To je bilo stališče slovenskih krščanskih socialistov od Janeza Evangelista Kreka do Edvarda Kocbeka. Kot tak projekt danes, ko stojimo sredi burnega in nepredvidljivega preoblikovanja sveta, spet kaže v svojo perspektivo zato, ker brez socialne urejenosti posamezne države svetovna družba nima mirne prihodnosti. Mir je sad pravičnosti, je bilo geslo papežev. Pravičnosti pač ni mogoče v svetu pluralnosti doseči brez sporazumevanja, medsebojnega zaupanja in pripravljenosti, da vsak sogovornik

prizna svojo mejo, zavrže sebičnost in želi skupno dobro. To pa so vrednote univerzalnega etosa.

Grmičev socializmu naklonjen odnos izhaja iz njegove življenjske izkušnje, da je pri nas socialistična država po 2. svetovni vojni kljub ideološki zadržanosti gradila vzdržen socialni red na načelu družbene solidarnosti. O tem je pisal v knjigi *Družba in socialistična morala* (1987). Tu je socializem utemeljeval kot etični projekt, ki se mora otresti ideološkega steznika partijske oblasti. Možnost za to je videl v samoupravni demokraciji, ki se je sicer prepočasi razvijala v jugoslovanski družbi. V samoupravni socialistični družbeni ureditvi je videl prav etični projekt družbene solidarnosti, ki ponuja nove možnosti za razreševanje globalnih družbenih problemov. V samoupravnem socializmu je videl tretjo pot med neoliberalnim kapitalizmom in avtoritarnim komunizmom tako imenovanega realnega socializma.

Tudi v tem pogledu je sledil koncilski viziji novega svetovnega reda: »Cerkev priznava vse, karkoli je v današnjem družbenem dinamizmu dobrega, zlasti razvoj v smeri edinosti, proces zdrave socializacije ter združevanja na državljanski in gospodarski ravni.« (CS 42, 3) Ker če Cerkev sledi evangeljski socialni misli, ne more biti »po svojem poslanstvu in svoji naravi vezana na nobeno posebno obliko človeške kulture ali politični, gospodarski in socialni red ...« (CS 42, 4)

GRMIČEV ODNOS DO KAPITALIZMA

Tudi do kapitalizma Grmič ni imel odklonilnega stališča, čeprav je kritiziral njegove ekscese, še posebej neoliberalne oblike globalnega kapitalizma, a vedno z namenom, da bi kapitalisti gradili socialno stabilen red. Tu je apeliral na njihovo vest in krščanska načela, če so verniki. Zato je stal na stališču, da je moralna drža edino zagotovilo, da bodo ideje socialno pravičnega družbenega reda (enakopravnost, skrb za človeka, socialna zakonodaja itd.) zaživele in stvarnosti. Takemu kapitalizmu je priznaval vso veljavo.

Svoj odnos do kapitalizma je razvidno pojasnil: »Kapitalizem je... pod vplivom dveh principov, in to sta pridobitniško načelo in popoln racionalizem na gospodarskem področju. Zato kapitalizem teži za dobičkom in za nenehno rastjo kapitala in je v tem pogledu bolj ali manj brezobziren. Ozir na človeka in njegove resnične interese, ki bi ga osrečevali, skoraj izgine. Pa tudi med kapitalisti samimi, ki se naslanjajo na pridobitništvo in dobiček na podlagi svobodne konkurence in sploh tržnega gospodarstva, vlada načelo pravice močnejšega ... tako da prihaja do vedno manjšega števila resnično bogatih in gospodarsko močnih na eni strani, na drugi pa do vedno večjega števila tistih, ki bolj ali manj životarijo ali vedno bolj obubožajo. Predvsem

pa so delavci tisti, ki jih brezdušni kapitalizem izkorišča. ... Zato je tudi njihova zaposlitev vedno v nevarnosti in je vedno več ljudi brez dela, samo da bi bila delovna sila čim cenejša. ... Zato se kapitalizem malo ozira na naravo, na zdravo in čisto okolje, zopet gre le za čim cenejšo proizvodnjo in čim večji dobiček. Tako končno popolnoma prevladajo ekonomski interesi, popolnoma prevlada ekonomizem v gospodarstvu ... to pa človeka vedno bolj zasušnjuje in ga dela nezadovoljenega.« Značilen primer Grmičevega logičnega in razvidnega razlaganja najdemo tudi v analizi sedanjega ekonomskega in socialnega položaja naše družbe: »Najvišja vrednota je danes ekonomija... Smo pač zagovorniki kapitalistične družbene ureditve in tržnega gospodarstva, s tem pa tudi zagovorniki ekonomizma in praktičnega materializma. ... tržni fundamentalizem, ki zahteva hkrati tržni globalizem, in kapitalistični princip dobička ... sta naravnost božanstvi našega časa, ki v resnici narekujeta in usmerjata vse človekovo mišljenje in ravnanje. Tudi človekov individualizem in egoizem sta tesno povezana s to naravnost religiozno usmeritvijo našega časa. Z njima pa je v najtesnejši zvezi druga dvojica usmeritev, namreč subjektivizem in avtonomizem. Na neki način se torej le vse vrti okrog človeka, čeprav ga še tako redukcioniistično pojmujejo. Tak človek je popolnoma v službi ekonomizma, zaradi česar v resnici ni subjekt, temveč objekt, ni več on najvišja vrednota, temveč je le v službi najvišje vrednote ekonomije in z njo povezanih konkurenčnih in le dobička željnih zakonitosti. ...

Na pohodu je gospodarska globalizacija s svojo globalno konkurenco ... Gre namreč za povezanost svetovnega tržišča tako, da bi imeli čim bolj opraviti z enim svetovnim trgom in s tem trgom povezanimi zakonitostmi povpraševanja, konkurence pa tudi dobička. ... Posebej nevarno je ... vprašanje čim cenejše proizvodnje, čim manjšega števila delovne sile, čim manjšega ozira na zahteve zdravega, čistega okolja, čim manjšega ozira končno sploh na človeka. Takšen globalizem skriva v sebi najnevarnejše pasti razslojevanja človeške družbe. Ob bogatenju enih, v resnici manjšega števila vedno bolj bogatih, utegne tako priti do vedno večje revščine neprimerno večjega števila v globalizem zajetih ali celo iz njega izključenih področij našega sveta, da tako utegne priti do novega kolonializma. ...

Globalizem lahko postane globalna katastrofa, globalna brezdušna situacija za človeka v svetovnem merilu. Da se to ne bi zgodilo, bo potrebno globalizacijo na gospodarskem področju povezati z globalizacijo na etičnem področju, jo povezati z globalnim, svetovnim etosom. ... Globalizacija sama po sebi ne rešuje ničesar, če je ne vodijo načela ustreznega etosa in če je človek nepomembna postavka, čeprav tega noče priznati nihče ... Globalizacija gospodarstva zahteva tudi globalizacijo morale in politike. ... Danes se že uveljavljajo razmišljanja, ki vodijo v to smer. Zato se miselnost tako imenovanega

»novega liberalizma« že umika in z globalizacijo gospodarstva je na vidiku tudi globalizacija morale.« (Grmič 2005, 39)

S tako nazornim in kratkim opisom je znal Grmič tudi preprostemu človeku predstaviti osnovne stranpoti neoliberalnega kapitalizma in globalizacije. Pri analizah gospodarske in politične krize, ki jih povzroča globalizacija, je Grmič upošteval socialni nauk Cerkev, ki vidi največjo zablodo kapitalizma v zgrešenem odnosu do lastnine. Večanje lastnine, kapitala je pač temeljni cilj kapitalizma. Cerkev tu zagovarja načelo pravičnosti, ko poudarja, da ima imetnik lastnine socialne dolžnosti. (RN 7) Papež Janez Pavel II. to načelo pojasnjuje v okrožnici *Sollicitudo rei socialis*: »Dobrine tega sveta so najprej namenjene vsem. Lastninska pravica je sicer nekaj pozitivnega, vendar nika-kor ne sme vzeti veljave omenjenemu načelu, da so dobrine namenjene vsem; to je njeno potrdilo...« (SSV 42) Grmič v tem pogledu apelira na moralno in religiozno držo kapitalistov, ki jo že opaža: »Človek danes vedno bolj čuti potrebo po drugačnih pogledih na svet in življenje, kot jih narekuje ekonomizem. Holistični pogledi stopajo v ospredje v nasprotju z redukcionističnim ekonomskim in ekonomističnim pogledom ... Naenkrat so pomembna vprašanja etike, pa tudi religioznosti v širšem pomenu, meditacije in duhovnosti nasploh. Torej imamo opraviti s kapitalistično duhovnostjo... Kapitalistična duhovnost pomeni odvrnitev od redukcionističnega ekonomizma, od egoističnega individualizma k resnemu upoštevanju človeka z vsemi njegovimi eksistenčnimi razsežnostmi, pomeni upoštevanje temeljnih norm splošno priznanega človeškega etosa ... Gre za priznanje zahtev solidarnosti v najširšem pomenu: solidarnosti posameznika z drugimi ljudmi, človeka z drugimi stvarmi, posebno živimi bitji, z okoljem sploh. J. Arias pravi: »Beseda solidarnost se sili z vso močjo v novo stoletje. Je neke vrste nova etika ... 20 % svetovnega prebivalstva ima namreč 60-krat več v svoji lasti kakor 20 % najrevnejših. 400 multimilijonarjev ima v lasti več bogastva kakor polovica svetovnega prebivalstva.« (Grmič 2005, 47) Da bi ostvarili družbo socialne pravičnosti, je nujna moralna preobrazba človeka in celotne družbe. Prav to dejstvo je postalo vodilo Grmičevega odnosa do človeka in osnova za njegov dialog s socialistično družbo in po tranziciji tudi z družbo kapitalistične restavracije.

Grmič postavlja človeka in njegovo moralno odgovornost v središče življenja. Človek je zanj najvišja vrednota stvarstva. V današnjem svetu je osnovno vprašanje obstoj človeka. To pomeni geslo: Za človeka gre, ne za Boga. Tu se dogodi bistven teološki premik iz ontoteološke paradigme v antropološko. To ima velike posledice za teologijo in prakso krščanskih cerkva. Za dobro človeka naj se kristjan zavzema v vsakem okolju. To je zahteva dejavne vere, ki je bil ideal predvojnega krščanskega socializma na Slovenskem, pri katerem se je Grmič navdihoval. Zato mu je bil vsak, tudi sekularizirani svet avtentično

torišče za človekovo odrešensko avanturo. Tuje mu je bilo odklonilno ali celo sovražno razpoloženje do sodobnega sveta in sodobne slovenske družbene stvarnosti, bodisi včeraj socialistične bodisi danes, liberalistične in kapitalistične. S tem je priznaval avtonomnost sveta. Avtonomnost sveta pa zanj ne pomeni le dejstva, da je svetna družba avtonomna v razmerju do Cerkve, pač pa predvsem, da je človek kot konkretna oseba avtonomno bitje v vsem svojem delovanju in presojanju. Zato tako poudarja, da je človekova vest najvišji kriterij etičnega ravnanja in ne različni moralni kodeksi. V tem smislu je poglobljena naloga sodobnega kristjana, da polno sodeluje z ljudmi vseh prepričanj, da s kulturo dialoga gradi družbo sožitja in s socialno zavestjo družbo socialne pravičnosti.

SOLIDARNOST – ETIKA ZA 21. STOLETJE

»Individualistična etika utesnjuje življenje v ozkih mejah poedinca. Skrb za druge pa življenje širi.« S temi besedami je teolog Vladimir Truhlar v svoji knjigi *Pokoncilski katoliški etos* utemeljil načelo solidarnosti glede na človekov moralni in duhovni razvoj (Truhlar 1967, 18). Etos je občestvena drža moralnih ljudi. Tudi zato Cerkev zagovarja načela solidarnosti v družbi, ki se razslojuje. Pri tem obsoja tako prakso realnega socializma kot tudi neoliberalnega kapitalizma, ker oba, vsak v svoji skrajnosti, zapostavljata vrednoto človeka kot osebe in izpostavljata vrednoto zasebnega ali državnega kapitala pred človekom. Človek je za oba totalitarna ekonomska sistema le sredstvo in ne cilj (CS 67). »Človek je namreč začetnik, središče in cilj vsega gospodarsko-socialnega življenja,« (C 63, 1) je poudaril koncil.

Koncil je najprej teološko utemeljil načelo solidarnosti: »Bog je zemljo z vsem, kar vsebuje, določil za uporabo vsem ljudem in narodom ... Zato mora pri uporabljanju teh dobrin človek na zunanje reči, ki jih ima zakonito v lasti, gledati ne tako, kakor da bi bile samo njegove, temveč mora gledati nanje tudi kot na skupne, v tem pomenu namreč, da morejo koristiti ne le njemu, ampak tudi drugim.« (CS 69, 1) To pa podkrepi še s sociološko razlago: »Ker postaja medsebojna odvisnost iz dneva v dan tesnejša in se polagoma razprostira na ves svet, zato danes skupna blaginja – to se pravi vsota vseh tistih pogojev družbenega življenja, ki tako skupnostim kakor posameznim članom omogočajo, da v večji meri in lažje dosežajo svojo popolnost – dobiva bolj in bolj vesoljno razsežnost in vključuje zaradi tega pravice in dolžnosti, ki zadevajo ves človeški rod. Vsaka skupnost se mora ozirati na potrebe in upravičene težnje drugih skupnosti ter celo na skupno blaginjo človeške družine.« (CS 26, 1) S tem stališčem Cerkev nazorno poudarja, da solidarnost ne pomeni le karitativne odprtosti vernikov in Cerkve kot ustanove, pač pa mora biti

solidarnost vgrajena v družbeni sistem držav in sveta, za kar imajo Cerkev in kristjani osebno odgovornost kot družbeno delujoči člani posamezne države in svetovnih organizacij. V tem duhu moramo presoјati tudi Grmičevu družbeno delovanje in njegovo posebno občutljivost za socialna vprašanja.

Solidarnost je Grmič namreč imenoval etiko 21. stoletja. Današnjega sveta ne bremeni le vse večji prepad med razvitimi in nerazvitimi področji sveta. V svetovni jug revščine prištevamo vse več držav tudi na vzhodu. Toda še hujšo sliko nevzdržnih socialnih razmer dobimo, če upoštevamo naraščajočo socialno razslojevanje tudi v zahodnih družbah. Ne le ameriški sociologi, tudi evropski in drugih celin opozarjajo, da se družbe nevarno bližajo kritični točki, kjer bo sloj revnih postal večinski in socialnega ravnovesja ne bo mogoče več vzpostaviti. Take razmere nujno izzovejo družbene nemire in prevrate. Zato koncil naroča: »Razviti narodi imajo dolžnost podpirati ljudstva v razvoju.« (GS 86) Prizadevati si za vzpostavitev socialno stabilnega gospodarstva po vsem svetu pa pomeni tudi truditi se za mir. »Na svetu ni mogoče doseči miru, če niso zavarovane osebne dobrine in če si ljudje ne morejo neovirano medsebojno priobčevati bogastev svojega srca in razuma ... Mir je torej tudi sad ljubezni, ki gre vse dalje od tega, kar zmore uresničiti pravičnost.« (CS 78, 2) Če upoštevamo ta in podobna stališča cerkvenega nauka, dobi Grmičevu svarilo pred nasilnim razpadom Jugoslavije svoj pravi izvor in so ga dogodki potrdili. V tem smislu je razumeti tudi opravičilo papeža Janeza Pavla II. Grmiču osebno.

Temeljno načelo solidarnosti je torej skrb za človeka v njegovih gmotnih potrebah pa tudi v duhovnih. Zato mora Cerkev čuvati človekovo dostojanstvo od njegove osebne in družbene svobode do pogojev za normalno življenje, kamor spada tudi pravica do dela in pravično plačilo zanj. Pavel VI. je to načelo v encikliki *Octogesimo adveniens* (1971) jasno razložil: »Človeška oseba je in mora biti počelo, nosilec in cilj vseh ustanov. Vsak človek ima pravico do dela, do možnosti razvijati svoje sposobnosti in svojo osebnost z izvrševanjem svojega poklica, ima pravico do pravičnega zaslužka, ki njemu in njegovi družini omogoča dostojno gmotno, socialno, kulturno in duhovno življenje, in končno ima pravico do pomoči v potrebi zaradi bolezni ali starosti.« (OA 14) Zato je personalizem kot krščansko nazorsko gibanje človekovo osebno dostojanstvo tudi v njegovi družbeni svobodi delovanja nujno vezal na socialni angažma. In Grmič je bil po svoji formaciji že od srednješolskih let personalist.

Solidarnost je tista vrlina, s katero premagujemo sebičnost, ki je sicer naravna potreba človeka. Koncil jo imenuje individualistična etika in poziva: »Treba se je dvigniti nad individualistično etiko.« (CS 30) To pa je mogoče le, če spremenimo posestniški odnos do lastnine. Lastnina ni nič svetega, kar je bila parola cerkvene kapitalistične agende, pač pa je dobrina, ki ima socialne

obveznosti: »Zasebna lastnina ima po svoji naravi socialni značaj, ki je utemeljen v načelu o skupnostni določenosti dobrin.« (CS 71, 1) Lastnina oziroma kapital ima socialne dolžnosti po naravi stvari. Zato koncil naroča: »Vsi naj si vzamejo k srcu, da bodo družbene obveznosti prištevali med glavne dolžnosti današnjega človeka (CS 30, 2).

Grmič to načelo utemeljuje s pastoralno teološko razlago: »V Svetem pismu Nove zaveze je poseben poudarek na solidarnosti ali bratstvu in sestrstvu. Božje kraljestvo je tam, kjer vladajo ljubezen, razumevanje in medsebojna pomoč (Grmič, Reher 2013, 271). »To je želel Kristus še posebej pokazati s priliko o usmiljenem Samarijanu, ki je izhodišče tako imenovane socialistične etike, kar pomeni, da ne smemo misliti samo nase, da bomo samo mi imeli, temveč tudi na to, da bodo tudi drugi imeli vse tisto, kar je potrebno za življenje. Se pravi: da smo se pripravljene zanje žrtvovati, zanje delati – da smo do sočloveka solidarni.« (Grmič, Reher 2013, 206) Zato je poudarjal, da kristjana k solidarnosti z vsemi ljudmi ter vsem stvarstvom zavezuje spoznanje o Bogu, ki je ljubezen.

Zato je Grmič poudarjal, da morajo medsebojni človeški odnosi sloneti na solidarnosti in brezpogojni ljubezni do človeka, narave ter okolja (Grmič, Reher 2013, 68). Zablodam in zločinom genocida, etnocida in najhujših oblik nasilja nad človekom, s katerimi je imelo človeštvo opraviti v 20. stoletju, se je pridružilo še nasilje nad naravo, ki ne ogroža le življenja na Zemlji, temveč celo njen obstoj. Brezobzirno in samopašno gospodovanje je popolnoma izpodrinilo vsako misel na spoštovanje, kaj šele služenje v ljubezni in solidarnost. Kriza, ki jo povzroča takšna miselnost, postaja vedno bolj vsesplošna (prav tam, 64). Globalizacija še povečuje ekološke probleme, namesto da bi jih zmanjševala, hkrati pa razkriva nevarne prepade, ki jih odpira kapitalistično gospodarstvo, ki nima resničnega čuta solidarnosti in ne upošteva tistih etičnih načel, v središču katerih je zanimanje za človeka in njegovo okolje (prav tam, 117). Zato Grmič poziva k uveljavljanju univerzalnih etičnih vrednot, ki so od rojstva civilizacije določala človekovo življenje. Tu se opira na ideje svetovnega etosa, ki ga je utemeljil in kot gibanje ustanovil koncilski teolog Hans Küng. Univerzalne etične vrednote, še posebej zlato etično pravilo, ki zahteva, da naj se človek do sočloveka obnaša, kakor si želi, da bi se ta do njega, predstavljajo za vse ljudi tisto etično načelo, ki ga zahtevajo vsa verstva sveta. Hans Küng je utemeljeval potrebo udejanjanja svetovnega etosa tudi z vidika celovite osebnosti: »Identiteta in solidarnost sta nujni za oblikovanje boljšega sveta.« (Küng 1999, 54) Samo tako bomo lahko v današnjem svetu uveljavljali kulturo nenasilja. Grmič je imenoval univerzalni etos etika humanizma, ki v spoštovanju in ljubezni povezuje vse ljudi kljub še tako vidnim civilizacijskim in verskim razlikam. In pri tem poudarjal, da je za kristjane evangelijska solidarnost in medsebojna naklonjenost najgloblja medsebojna vez, temelj krščanskega občestva, saj je utemeljena v Bogu, ki je ljubezen.

DEKLERIKALIZACIJA CERKVE IN NJENA PRENOVA

Ljubezen mora biti edino resnično vezivo Cerkve kot občestva kristjanov. To načelo je vodilo Grmičevo kritiko stanja v slovenski Cerkvi. Pri svojem pastornem delu in družbenem angažiranju je spoznal, da mora Cerkev spremeniti svoj odnos do vernikov, do ljudi drugih prepričanj, do politike in družbe. Njeno zgodovinsko nalogo prenove v notranji ureditvi, pastorali in liturgiji je koncil imenoval *aggiornamento*. Glede na slovenske razmere in našo ideološko razklanost je Grmič menil, da je prva naloga prenove slovenske Cerkve izvesti deklerikalizacijo, torej težnjo po obnovi katoliškega integrizma. V tem je videl ključni problem za neprilagojenost slovenske Cerkve naši družbeni stvarnosti, občutju ter mišljenju sodobnega človeka in civilizacijskim spremembam. Grmič poudarja, da pnoviti Cerkev pomeni očistiti jo plasti zgodovinske obremenjenosti in odkriti pod njimi pristno evangelijsko vsebino in njegovo podobo. To pa zahteva pogum in resnicoljubnost, ki narekuje najprej kritičnost do lastnega ravnanja. Brez tega očiščenja je prazno kakršnokoli govorjenje o prenovi. Grmič imenuje dosedanji ustroj Cerkve konstantinska, kar poudarja povezanost Cerkve z državo in poistenje z njenimi interesi oziroma vsiljevanje lastnih interesov državi. To je značilnost integrizma. Ta obrat v položaju Cerkve v svetu, ki ga je civilizacijski razvoj Cerkvi vsilil, mora Cerkev dojeti kot vrnitev k evangelijski drži služiti človeku. Zato morajo verniki in vodstvo Cerkve najprej spremeniti zakoreninjeno mišljenje o svoji izvoljenosti in svoje mesto v svetu razumeti kot službo človeku.

Grmič se je veliko posvečal razčiščevanju klerikalizma, ki je pri nas še vedno zakoreninjen. Razlikoval je med notranjim in zunanjim klerikalizmom. Notranji zadeva strukturo in notranje odnose v Cerkvi. Zunanji pa je prizadevanje klerikov, da bi nadzorovali in vplivali na celotno družbeno življenje od politike do kulture in šolstva. Cerkev naj bi obvladovala državo ali si zagotovila vsaj, da postane država v državi. Slovenska Cerkev se mora v celoti osvoboditi zunanjega in notranjega klerikalizma, je poudarjal, ko je našteval različne vidike deklerikalizacije. To bodo Cerkev in verniki dosegli, če bomo upoštevali štiri glavne vidike klerikalnega obnašanja. Poudarja, da bomo deklerikalizacijo krščanstva dosegli, če bomo resno vzeli evangelij, kjer so jasno podane temeljne smernice delovanja kristjanov v svetu. Nadalje deklerikalizirati pomeni vzeti resno nauk in smernice 2. vatikanskega cerkvenega zbora in jih uresničevati. Deklerikalizirati krščanstvo zahteva tudi, da prisluhnemo znamenjem časa in resno jemljemo pojave vseh oblik pluralizma: pluralizem oblik verskega življenja in pluralizem nazorov in politik. Soodgovornost za dobre odnose v skupnosti vernikov morajo imajo vsi člani, zato mora biti vodenje razvidno vsem. Duhovniška služba je le ena od mnogih, ki so prav tako pomembne. To uveljavlja načelo zbornosti in avtonomijo

v razmerju do drugih skupin in do Cerkev kot institucije. Deklerikalizacija zahteva naposled teološke premike in nove poudarke, kakor so jih začrtali 2. vatikanski cerkveni zbor in sodobne smeri teologije: teologija križa, teologija upanja, teologija zemeljskih stvarnosti, teologija avtonomije sveta, teologija osvoboditve, teologija dela, teologija dialoga ...

Vatikan bi si morali končno priznati, da je ponovna evangelizacija na osnovi romanizacije oziroma evropskega krščanstva bila in bo škodljiva za katoliško Cerkev, ki je vesoljna. Če hoče teologija odgovarjati na znamenja našega časa, mora govoriti o Bogu tako, kakor ga doživlja človek danes. Živeti evangelij pomeni reševati vse probleme, ki jih izziva človek s svojim odnosom do sočloveka in narave. Z odnosom prilaščanja, zaslužnjevanja in izkoriščanja človeka ter narave namreč rušimo vsakršno ravnovesje v naravi, brezobzirno ropamo njeno bogastvo za svoje sebične namene in zastrupljamo okolje ter s tem ogrožamo obstoj življenja na planetu. Kristjani se moramo zavedati, da Bog deluje po nas, da smo njegovi sodelavci, zato se moramo zavedati svoje odgovornosti za nastale razmere. Toda enake dolžnosti imajo tudi ljudje drugih ver in prepričanj, zato moramo odprto sodelovati z njimi. Religiozni in nazorski pluralizem je naša stvarnost. In tu se Grmič sklicuje na stališče Dalajlame: Ni pomembno, ali je človek veren ali ne. Mnogo pomembneje je, da je dobrega srca. Prav ta dobrosrčnost je izraz dejavne vere. S tem opozorilom na zagovornika etosa odgovornosti, ki je pripadnik druge vere, je pokazal svojo dialoško odprtost. Tudi ta odprtost je bila moteča za tradicionaliste v Cerkvah in mu je narekovala kritičnost do ustaljene cerkvene prakse in okostenele doktrine, še posebej do avtoritarnosti v Cerkvah.

Njegovo razlaganje krščanskih resnic se je z leti vse bolj osvobajalo doktrinarnih okvirov in dobivalo povsem pastoralne poudarke. Ker je globoko dojel znanstvena in duhovna obzorja sodobnega človeka, je odklanjal vsako avtoritarnost v Cerkvah, tudi ko je šlo za vprašanje konciliarnosti ali za problem ženskega duhovništva. Kritična ostrina do razmer v Cerkvah mu je nakopala veliko neprijaznosti in očitkov, da je do cerkvenih struktur krivičen, a blag do t. i. nasprotnikov Cerkev. Tak odnos je izmaličil njegov lik. A če dojamemo tedanje razmere v slovenski Cerkvah in katolištvu, ki sta bila globoko pogreznjena v paradigme preteklosti, ne le v nenehno obnavljanje ideološkega boja, pač pa tudi neposluh za družbeno stvarnost in s tem netolerantnost do drugačnih, kar je vodilo k oživljanju integrizma, je njegovo ravnanje ne le razumljivo, ampak edini možni odziv, ki je zahteval spremembe.

Naj sklenem z mislijo Hansa Künga, ki je leta 2005 zapisal: »Katoliška Cerkev štirideset let po 2. vatikanskem koncilu tiči v enormnem zaostajanju pri reševanju problemov in v cerkveni mori. Njen vpliv v svetu naglo kopni. Pogledi na to, kako naj bo Cerkev prisotna v sodobnem svetu in v čem je poslanstvo krščanskega bivanja, so znotraj Katoliške cerkve v vse večjem

razhajanju. Veliki spor o prihodnji podobi Katoliške cerkve in krščanstva se nadaljuje.« (Küng 2005) Grmič je stal v areni te krize krščanstva z upanjem v moč evangeljskega oznanila. Zato je danes enako aktualen, kakor svoj čas. Na nas pa je, da po svojih močeh nadaljujemo njegov trud za prenovo Cerkve. V tem je upanje za prihodnost krščanstva na Slovenskem.

LITERATURA

- Grmič Vekoslav, V duhu dialoga – za človeka gre, DZS, Ljubljana 1986.
- Grmič Vekoslav, Humanizem problem našega časa, Založništvo tržaškega tiska, Trst 1983.
- Grmič Vekoslav, Družba in socialistična morala, Znamenje, 1987.
- Grmič Vekoslav, Poslednji spisi, Založba Unigraf, Ljubljana 2005.
- Grmič Vekoslav, Tvegano iskanje resnice. Misli Vekoslava Grmiča (Izbral Srečko Reher), Znamenje, Petrovče 2013.
- Grmič Vekoslav, Verujoči v izzivih znamenj časa, (uredil Srečko Reher), v tisku.
- Truhlar Vladimir, Pokoncilski katoliški etos, Celje 1967.
- Küng Hans, Projekt Weltethos, Piper, München 1999.
- Küng Hans, Pozabljeni koncil, Concilium 4, 2005.

POMEN GRMIČEVE SOCIALNE MISLI IN DELOVANJA

Povzetek

Grmič se je odzival na družbena in še posebej na socialna vprašanja v skladu z naukom 2. vatikanskega koncila in socialne doktrine Cerkve. Zato so očitki o njegovi politizaciji neupravičeni in razgaljajo le moralno vprašljivost in zavračanje cerkvenega nauka njegovih kritikov.

Osnovne socialne smernice 2. vatikanskega koncila poudarjajo naslednja načela:

- Človek je temeljna vrednota družbe in gospodarskega sistema.
- Dostojanstvo človeka izhaja tudi iz njegovega dela. Zato je človeško dostojanstvo delavca prvenstvena skrb socialne politike (*PKE 55, Svet 67*).
- »Človek ne sme biti le orodje za dobiček ...« (*Svet, 27*)
- »Človeško delo je po vrednosti nad kapitalom.« (*PKE 55, Svet 67*)
- »Enako dostojanstvo oseb zahteva, da pride do bolj človeških in pravičnih življenjskih razmer. Prevelike gospodarske in družbene neenakosti med člani ali narodi ene same človeške družine zbujejo pohujšanje in nasprotujejo socialni pravičnosti, dostojanstvu človeške osebe in tudi družbenemu in mednarodnemu miru.« (*Svet 29*)

Zasebna lastnina mora biti v podrejena skupnim družbenim koristim. »Zasebna lastnina ima po svoji naravi tudi socialni značaj, ki je utemeljen v načelu o skupnostni določenosti dobrin.« (*Svet 71*) »Lastnina je lastniku le toliko lastna, da je hkrati skupna last.« (*PKE, 56*) »Pri uporabljanju zemeljskih dobrin človek na zunanje reči, ki jih ima zakonito v lasti, ne

sme gledati tako, kakor da bi bile samo njegove, temveč mora gledati nanje tudi kot na skupne: v tem pomenu namreč, da morejo koristiti ne le njemu, ampak tudi drugim.« (*Svet*, 69) Solidarnost je temeljna vrednota socialnih odnosov družbe in mednarodnih odnosov. »Trebalo se je dvigniti nad individualistično etiko.« (*Svet*, 30) »Vsaka skupnost se mora ozirati na potrebe in upravičene težnje drugih skupnosti ter celo na skupno blaginjo človeške družine.« (*Svet*, 26)

Grmič je svoje družbene poglede na ta vprašanja pojasnjeval v mnogih razpravah in naslednjih knjigah: *Teologija v službi človeka* (1975), *Iskanje in tveganje* (1975), *Vprašanja našega časa v luči teologije* (1978), *Resnica iz ljubezni* (1979), *Humanizem, problem našega časa* (1983), *V duhu dialoga – za človeka gre* (1986), *Družba in socialistična morala* (1987).

Izhajal je iz teologije zemeljskih stvarnosti, ki naroča, da je dolžnost kristjanov ostvarjati družbene razmere po načelu evangeljske pravičnosti. Kristjanova drža ni umik iz sveta, pač pa delo za dobro človeka tudi za ceno žrtve. Kristjan mora sprejeti avtonomnost sveta kot danost, ki zahteva njegovo prilagoditev. Dialog in sodelovanje sta nujni vrline še posebej pri sodelovanju z ljudmi drugačnih nazorov. Kristjan mora stati v prvih vrstah pri reševanju aktualnih družbenih, še posebej socialnih problemov, ki jih prinašajo neoliberalni kapitalizem, ekološka kriza in globalizacija. Zato je Grmič vodil dialog tako s socialistično družbo kot pozneje s kapitalizmom in ideologijo globalizma. Do konca življenja je ostal branik krščanskih vrednot in človekovega dostojanstva. V tem je njegovo vseživljenjsko sporočilo in vzpodbuda za današnje slovenske kristjane.

THE IMPORTANCE OF THE SOCIAL THINKING AND ACTIONS OF GRMIČ

Summary

Grmič responded to societal and especially social issues in accordance with the teaching of the Second Vatican Council and the Church's social doctrine. Therefore, the accusations of his politicisation are unjustified and only expose the moral questionability and rejection of the Church doctrine of his critics.

The basic social teachings of the Second Vatican Council emphasise the following principles:

- The human being is the fundamental value of society and the economic system.
- The dignity of the human person also derives from his or her work. Therefore, the human dignity of the worker is a primary concern of social policy (*PKE* 55, *Svet* 67).
- "The human being must not be a mere tool for profit" (*Svet* 27).
- "Human labour is superior in value to capital." (*PKE* 55, *Svet* 67).
- "The equal dignity of persons requires that more humane and just conditions of life be brought about. Excessive economic and social inequalities between the members or nations of a single human family are an outrage and are contrary to social justice, the dignity of the human person, and also to social and international peace." (*Svet* 29).

Private property must be subordinated to the common good of society. "Private property also has an intrinsically social character, which is grounded in the principle of the communitarian determination of goods." (*Svet* 71). "Property is only so much the property of the owner that it is at the same time common property." (*PKE*, 56). "In the use of earthly goods, man must not regard the external things which he rightfully possesses as if they were his alone, but must regard them also as common: in the sense that they can benefit not only himself but others as well." (*Svet*, 69).

Solidarity is a fundamental value of social relations in society and international relations. "It is necessary to rise above individualistic ethics." (*Svet*, 30). "Every community must be mindful of the needs and legitimate aspirations of other communities and even of the common welfare of the human family." (*Svet*, 26).

Grmič explained his social views on these issues in many disquisitions and in the following books: *Teologija v službi človeka* (Theology in the Service of Man) (1975), *Iskanje in tveganje* (Search and Risk) (1975), *Vprašanja našega časa v luči teologije* (The Questions of Our Time in the Light of Theology) (1978), *Resnica iz ljubezni* (Truth from Love) (1979), *Humanizem, problem našega časa* (Humanism, the Problem of Our Time) (1983), *V duhu dialoga – za človeka gre* (In the Spirit of Dialogue – It's About the Man) (1986), *Družba in socialistična morala* (Society and Socialist Morality) (1987).

He referred to the theology of earthly realities, which instructs that it is the duty of Christians to shape social conditions according to the principle of gospel justice. As a Christian, one must not withdraw from the world but rather work for the betterment of humanity, even if it comes at a cost. It is important to accept the autonomy of the world and adapt accordingly. Dialog and cooperation are key virtues, especially when dealing with people who hold different views. A Christian should be at the forefront of addressing current societal issues, particularly those brought about by neoliberal capitalism, the ecological crisis, and globalization. Grmič believed in dialogue with both socialist society and capitalism, and later with the ideology of globalism. Throughout his life, he remained a defender of Christian values and human dignity. This is his lifelong message and encouragement to Slovenian Christians today.

DIE BEDEUTUNG DES SOZIALEN DENKENS UND WIRKENS VON GRMIČ

Zusammenfassung

Grmič hat auf gesellschaftliche und insbesondere soziale Fragen im Einklang mit der Morallehre des Zweiten Vatikanischen Konzils und der sozialen Doktrin der Kirche geantwortet. Daher sind die Vorwürfe seiner Politisierung ungerechtfertigt und entlarven nur die moralische Fragwürdigkeit und Ablehnung der kirchlichen Lehre seiner Kritiker.

Die grundlegenden sozialen Morallehren des Zweiten Vatikanischen Konzils unterstreichen die folgenden Prinzipien:

- Der Mensch ist ein Grundwert der Gesellschaft und des Wirtschaftssystems.
- Die Würde des Menschen leitet sich auch von seiner Arbeit ab. Daher ist die Menschenwürde des Arbeiters ein Hauptanliegen der Sozialpolitik (*PKE 55, Svet 67*).
- „Der Mensch darf kein bloßes Werkzeug für den Profit sein ...“ (*Svet 27*).
- „Die menschliche Arbeit ist dem Kapital an Wert überlegen.“ (*PKE 55, Svet 67*).
- „Die gleiche Würde der Menschen erfordert, dass menschlichere und gerechtere Lebensbedingungen herrschen. Übermäßige wirtschaftliche und soziale Ungleichheiten zwischen Mitgliedern oder Völkern einer einzigen Menschheitsfamilie sind ein Gräuelfeld und stehen im Widerspruch zur sozialen Gerechtigkeit, zur Würde des Menschen und auch zum sozialen und internationalen Frieden.“ (*Svet 29*).

Das Privateigentum muss dem Gemeinwohl der Gesellschaft untergeordnet werden. „Das Privateigentum hat auch einen inhärent sozialen Charakter, der im Prinzip der gemeinschaftlichen Bestimmung der Güter begründet ist.“ (*Svet 71*). „Das Eigentum ist nur insoweit Eigentum des Eigentümers, als es zugleich Gemeineigentum ist.“ (*PKE, 56*). „Beim

Gebrauch der irdischen Güter darf der Mensch die äußeren Dinge, die er rechtmäßig besitzt, nicht so betrachten, als ob sie ihm allein gehörten, sondern er muss sie auch als gemeinschaftlich betrachten: in dem Sinne, dass sie nicht nur ihm, sondern auch anderen zugutekommen können.“ (*Svet*, 69).

Solidarität ist ein grundlegender Wert der sozialen Beziehungen in der Gesellschaft und der internationalen Beziehungen. „Man muss sich über die individualistische Ethik erheben.“ (*Svet*, 30) „Jede Gemeinschaft muss auf die Bedürfnisse und legitimen Bestrebungen anderer Gemeinschaften und sogar auf das gemeinsame Wohl der Menschheitsfamilie achten.“ (*Svet*, 26).

Grmič erläuterte seine gesellschaftlichen Ansichten zu diesen Themen in vielen seiner Diskurse und in den folgenden Büchern: *Teologija v službi človeka* (Theologie im Dienste des Menschen) (1975), *Iskanje in tveganje* (Suche und Risiko) (1975), *Vprašanja našega časa v luči teologije* (Die Fragen unserer Zeit im Lichte der Theologie) (1978), *Resnica iz ljubezni* (Wahrheit aus Liebe) (1979), *Humanizem, problem našega časa* (Humanismus, das Problem unserer Zeit) (1983), *V duhu dialoga – za človeka gre* (Im Geist des Dialogs – Es geht um den Menschen) (1986), *Družba in socialistična morala* (Gesellschaft und sozialistische Moral) (1987).

Er ging von einer Theologie der irdischen Realitäten aus, die lehrt, dass es die Pflicht der Christen ist, die gesellschaftlichen Verhältnisse entsprechend dem Prinzip der Gerechtigkeit des Evangeliums zu gestalten. Die Haltung des Christen besteht nicht darin, sich von der Welt zurückzuziehen, sondern sich für das Wohl der Menschen einzusetzen, auch um den Preis von Opfern. Ein Christ muss die Autonomie der Welt als eine Gegebenheit akzeptieren, die seine Anpassung erfordert. Dialog und Zusammenarbeit sind unverzichtbare Tugenden, vor allem im Umgang mit Menschen mit anderen Ansichten. Ein Christ muss bei der Bewältigung der aktuellen gesellschaftlichen und vor allem sozialen Probleme, die der neoliberale Kapitalismus, die Umweltkrise und die Globalisierung mit sich bringen, an vorderster Front stehen. Deshalb stand Grmič sowohl mit der sozialistischen Gesellschaft als auch später mit dem Kapitalismus und der Ideologie des Globalismus im Dialog. Bis zu seinem Lebensende blieb er ein Verfechter der christlichen Werte und der Menschenwürde. Dies ist seine lebenslange Botschaft und Ermutigung für die slowenischen Christen von heute.